

האם לתקוף באיראן – שיקולי הקברניט

רון טירה

בחודשים הקרובים עשויה ההנהגה הלאומית של ישראל להכריע בשאלה אם לתקוף מתקני גרעין באיראן. תהיה זו אחת ההחלטות המורכבות שהתקבלו מאז הקמת המדינה. מטרת מאמר זה להבנות ולהסדיר את הדיון בכמה משיקולי הקברניט בבואו לקבל החלטה זו. מטרת המאמר איננה להגיע למסקנה מסוימת, אלא להצביע על השאלות העיקריות שיש לבחון ולהחל להתוות שיקולים המשפיעים על הדיון בהן. השאלות הן בין היתר כדלקמן:

- **עמדות השחקנים:** מיהם השחקנים הרלוונטיים ומהם האינטרסים שלהם? מהי התכלית האסטרטגית שישראל מבקשת להשיג?
- **הבנת החלופות:** מהן ההשלכות של התגרענות איראן על ישראל ומהן ההשלכות של תקיפתה? היכן טמונים הסיכונים הגדולים יותר – בהתגרענות איראן או בתקיפתה?
- **הזמן – טווח קצר מול ארוך:** באיזו נקודת זמן יש לבחון את שתי החלופות? אילו השלכות הן זמניות בלבד ו"האבק ישקע", ואילו מגמות המשך יתעצמו כחלוף השנים?
- **ההישג האפשרי:** האם תקיפה יכולה בכלל לעצור את התגרענות איראן? האם התקיפה תעצור במישרין את ההתגרענות או שמא רק מגמות המשך לא צבאיות שתחולל התקיפה עשויות לעצור אותה?
- **השפעה על מגמות המשך:** אם מגמות ההמשך חיוניות להשגת התכלית המבוקשת, כיצד תוכל ישראל להשפיע עליהן? אילו כלים מסוגלים להאיץ מגמות המשך רצויות ולהדוף מגמות מסוכנות?
- **חיוניות התקיפה:** אם רק מגמות המשך בינלאומיות ישיגו את התכלית האסטרטגית, האם התקיפה חיונית לשם הנעת מגמות אלה? האם אפשר להניע אותן גם ללא תקיפה?

רון טירה, מחבר המזכר **המאבק על טבע המלחמה** בהוצאת המכון למחקרי ביטחון לאומי. משרת במילואים במחלקת תכנון המערכה של חיל האוויר.

- **מדדי הצלחה:** כיצד נמדדת ההצלחה בתקיפת איראן? האם המדד הוא מבצעי (המשימה הצבאית), פיזי (פגיעה במתקני גרעין) או שמא קיים מדד אחר לחלוטין? מהו המועד שאפשר למדוד בו אם התקיפה הצליחה?
 - **המשתנה האמריקאי:** האם אפשר לצפות מארצות הברית ל"אור ירוק"? מה המשמעות של תקיפה ללא "אור ירוק"? האם ישנם תחליפים לתמיכת ארצות הברית בכל הקשור בהכוונת מגמות ההמשך?
- קצרה היריעה מלספק במאמר זה תשובות מלאות לשאלות כה מורכבות. המאמר נועד רק להניע את הדיון, וימוקד בהיבטים המחייבים הדגשה משום שעדיין לא קיבלו משקל ראוי בשיח הציבורי. השאלות ייבחנו לא בהכרח בסדר האמור לעיל, ולא ייבחנו שיקולים פוליטיים פנים-ישראליים. כמה מהנושאים שיעסוק בהם המאמר נמצאים בליבה של ממלכת חוסר הוודאות, אך גם בממלכה זו ההחלטות חייבות להתקבל.
- כדי להבנות את הדיון יונחו כמה הנחות עבודה (בהחלט אפשר לערער עליהן). הנחה ראשונה היא שהתכלית האסטרטגית של ישראל היא למנוע מאיראן השגת נשק גרעיני – לפרק זמן ממושך. הנחת עבודה שנייה שיתבסס עליה הניתוח בראשיתו היא כי התקיפה מתבצעת בתנאי "אור אדום" מצד ארצות הברית. בהמשך המאמר נבחן את השיקולים גם ב"אור צהוב" וב"אור ירוק".

האם תקיפה מצד ישראל מסוגלת לעצור את תכנית הגרעין

השאלה המקדמית שנידרש ללבן היא אם תקיפת מתקני הגרעין של איראן עשויה בכלל להניב את התכלית האסטרטגית המבוקשת, או שמא איראן תשקם את יכולותיה ותשלים לאחר עיכוב את תהליך ההתגרענות. לצורך בחינת שאלה זו (וכדי שלא להתעכב בדיון מבצעי ומודיעיני) נניח שישראל מסוגלת לגרום פגיעה פיזית נרחבת בתשתיות גרעין, אך גם נניח שבהינתן רצון וזמן מספיק לאיראן תהיה היכולת לשקם את התכנית ולהתקדם בה. בהתאם להנחות אלה, תמנע התקיפה מאיראן נשק גרעיני – לפרק זמן ממושך, העולה על משך הזמן הנדרש לשיקום הפיזי של תשתיות הגרעין – רק בהינתן אחת מכמה אפשרויות.

אפשרות ראשונה היא שהתקיפה תניב פגיעה לא רק ביכולות אלא גם ברצונה של איראן להתגרען (כפי שקרה באופן חלקי בעיראק ב־1981 ובתקיפה המיוחדת לישראל בסוריה ב־2007). אך כמו שנראה בהמשך המאמר, ההתגרענות היא אינטרס עליון של איראן, והיא הוכיחה שהיא מוכנה ליטול למענה סיכונים משמעותיים. מחויבותה של איראן לתכנית הגרעין גבוהה, והיא רתמה משאבים לאומיים רבים לקידומה. לכן קשה לקבל סברה שתקיפה חד־פעמית תביא לפגיעה ברצון ההתגרענות. אפשרות שנייה היא תקיפות חוזרות ונשנות מצד ישראל כל אימת שתגיע תכנית הגרעין של איראן לשלב קריטי. זוהי מדיניות המצריכה יכולות

עמידה לאומיות גבוהות מאוד ועצמה פוליטית בינלאומית אדירה, ולכן ישימותה מוטלת בספק. ישראל טובה בריצה למרחקים קצרים, אך תתקשה בריצת מרתון, ובייחוד כשהדבר נעשה נגד רצון הקהילה הבינלאומית.

האפשרות השלישית היא שהתקיפה תניב תהליכי המשך לא צבאיים; ותהליכים כלכליים, פוליטיים-פנימיים או בינלאומיים אלה הם שיניבו נסיגה בת קיימא של איראן מהתכנית. כך למשל ייתכן כי התקיפה תערער את יציבות המשטר או שהיא תוכווון גם לתשתיות כלכליות באיראן, והמהלומה הכלכלית תניע תהליכים תוך-איראניים רצויים. זוהי אפשרות שסיכויי הצלחתה אינם ברורים, במקרה הטוב, שכן לניסיון להשפיע על תהליכים פנימיים בתוך מדינות יש רקורד כישלון מבוסס (מלחמת לבנון הראשונה, מבצע קדש, אגודות הכפרים, אפגניסטן, עיראק, קובה ועוד). לכן הניסיון לחולל תהליכים פנימיים באיראן אינו צפוי ואמין מספיק כדי להיות בסיס לתכנית.

ייתכן כי תקיפה מצד ישראל תניב תהליך המשך בינלאומי שיניב את התכלית המבוקשת. אפשר שהקהילה הבינלאומית תנקוט צעדים אפקטיביים כלפי איראן, כלכליים וצבאיים, תכפה עליה לוותר על תכנית הגרעין ותנהיג משטר פקחים יעיל. חלופה זאת עשויה להיות מעשית, ואולם על מקבל ההחלטות להשתכנע בשתי נקודות: הראשונה – שאכן התקיפה תניב תהליכים בינלאומיים כאלה, והשנייה – שהתקיפה חיונית לשם הנעת התהליך הבינלאומי הרצוי, ואי-אפשר להניעו גם ללא תקיפה ובלוחות זמנים מהירים ורלוונטיים (על הנקודה השנייה יורחב בהמשך הדברים).

תקיפת מתקני הגרעין האיראניים תמחיש לקהילה הבינלאומית ולארצות הברית כי ישראל אמינה ונחושה בטענתה שלא תקבל איראן גרעינית וכי היא מוכנה ליטול סיכונים רציניים ולשלם מחירים יקרים כדי

למנוע את התגרענותה של איראן. אם תמחיש ישראל כי היא באמת רואה בגרעין האיראני איום על קיומה, והדבר אינו רק אמירה מן השפה ולחוץ, וכי היא מחויבת למנוע את התגרענות איראן גם במחיר של מפולת שלגים אדירת ממדים, תיאלץ הקהילה הבינלאומית להתחשב בכך. בשל ספקות טבעיים בנוגע לאמינותה ולנחישותה של ישראל בעניין, תהיה התקיפה נתון חדש שיש לתת עליו את הדעת, ונתון זה עשוי, אולי, להניב את התהליך

הבינלאומי הרצוי. אגב, יתכן שלשם המחשת נחישות, החלטיות והתמדה לקהילה הבינלאומית יש צורך ביותר מתקיפות נקודתיות אלא במבצע מתמשך המתנהל חרף לחצים בינלאומיים לחדול.

תקיפת מתקני הגרעין
האיראניים תמחיש
לקהילה הבינלאומית
ולארצות הברית כי ישראל
אמינה ונחושה בטענתה
שלא תקבל איראן
גרעינית

אם כן, עיקר ערכה של התקיפה אינו בנזק הפיזי הישיר לתכנית הגרעין, אלא בתהליכי ההמשך המדיניים הנחוצים למימוש התכלית האסטרטגית. הקברניט חייב להתמקד בנקודה זו ולהיווכח אם הוא מסוגל לצייר תרחיש אמין ורציני, כיצד התקיפה מניבה את תהליך ההמשך המדיני הרצוי. הכוונת תהליכים בינלאומיים היא ממילא נושא מורכב וקשה למימוש, ואף איננה נמנית עם עצמותיה היחסיות של ישראל. חמור יותר, בתנאי "אור אדום" מצד ארצות הברית התקיפה עלולה להיתפס כבלתי לגיטימית. לכן הקברניט גם צריך להשתכנע שהוא יודע להדוף תהליכי המשך מסוכנים, למשל דרישה לפירוז המזרח התיכון כולו מנשק גרעיני.

מצרים וערב הסעודית כמפתח להשפעה על תהליכי המשך

יצירת תהליכי המשך רצויים איננה בלתי אפשרית, ודומה במידת מה למתקפה של מצרים על ישראל במלחמת יום הכיפורים. גם שם לא נועדה המתקפה הצבאית לממש את היעד האסטרטגי של מצרים במישרין, אלא ליצור את התנאים לכך שארצות הברית תדחף את ישראל לסגת מסיני, בין היתר באמצעות המחשה מצד מצרים לארצות הברית שהמשך הנוכחות של ישראל בסיני גובה מחיר מארצות הברית ויוצר לה סיכונים משמעותיים ובאמצעות המחשה מצד מצרים לקהילה הבינלאומית כי המצב שנוצר ב־1967 אינו מותיר למצרים כל בררה זולת יציאה למלחמה. ההתקפה מצד מצרים רק שימשה כזרז ויצרה את ההקשר להנעת תהליך בינלאומי. אם כן, השאלה היא אם גופי המטה בישראל יודעים לנהל ולהניע תהליכים בינלאומיים בדרך זו וכיצד בדיוק ישפיעו על תהליכי ההמשך המדיניים.

להבדיל מ־1973, הפעם מצרים ניצבת עם ישראל באותו צד של המתרס האסטרטגי, ואתן גם ערב הסעודית והנסיכויות. זהו אחד הנכסים האסטרטגיים החשובים של ישראל כיום. מובן שלמצרים ולסעודים נוח כי ישראל תפעל נגד איראן, כי ישראל תשלם את המחיר בעודן צופות מנגד וכי מצרים וערב הסעודית יתנגדו לכאורה לתקיפה, אך בתנאי "אור אדום" מצד ארצות הברית ובשל חולשה פוליטית של ישראל, היא עלולה גם שלא לתקוף. ארצות הברית ואיראן עשויות להמשיך ולשחק על זמן; זמן זה יאפשר לאיראן להתגרען. זה בוודאי אינו אינטרס של מצרים ושל ערב הסעודית, וישראל צריכה לדעת לנצל עובדה זו. השאלה היא כיצד אפשר לרתום את מצרים ואת ערב הסעודית להכוונת תהליכי ההמשך של תקיפת איראן.

הוצאת האסטרטגיה של איראן משיווי משקל

דרך נוספת שתקיפת איראן עשויה להניב בה תוצאה רצויה היא אם תכפה התקיפה על איראן חריגה מהאסטרטגיה (המצליחה) שלה לרכישת גרעין. לשם ההבהרה

ארחיב את היריעה: איראן שואפת לחיזוק מעמדה כהגמון אזורי וכמדינה בעלת חתימת מנהיגות עולמית וכן להחלשת אויביה המסורתיים (הערבים, הסונים, הרוסים והמערב) ולהתשת צבאותיהם בזירות משניות, לפירוק קואליציות פוטנציאליות נגדה ולהקפתה ברצועת הגנה אסטרטגית של מדינות מוחלשות או כושלות ושלוחות לא מדינתיות המרסנות מדינות (עיראק, תימן, לבנון וכולי). איראן נוקטת אסטרטגיה רבתי של מדינה חזקה-חלשה (דומה במקצת למקרה של סין): היא רואה בעצמה שחקן חזק, ומציבה יעדים שאפתניים, אך גם מכירה בחולשותיה העמוקות, ולכן נמנעת מעימותים ישירים, מעדיפה להתיש את אויביה באמצעות שליחים ולפעול בדרכים עקיפות, ומונעת מפחדים. איראן איננה מסתפקת בהישרדות המשטר בלבד אלא רואה בעצמה חברה מכובדת בקהילה הבינלאומית. בהקשר זה, תכנית הגרעין היא בעלת חשיבות עליונה הן לביסוס מעמדה כמדינה חזקה ומובילה, הן כקלף הגנה נגד חזית ערבית-סונית (ואיראן כבר הותקפה בנשק כימי) או נגד המעצמות (תרחיש עיראק 2003 או קוסובו 1999), והן כמטרייה שתאפשר לה במקרים מסוימים לעבור מגישה עקיפה לגישה צבאית ישירה.

האסטרטגיה של איראן למימוש תכניתה הגרעינית מבוססת על כמה מרכיבים: ראשית, דימוי הרתעתי העולה על יכולותיה הצבאיות האמתיות. לאיראן צבא מיושן בעל יכולות פעולה ישירות מוגבלות ויכולות טיליות וימיות בינוניות, ויכולותיה העקיפות אינן עולות הרבה יותר על אלו שכבר הדגישו שליחיה

בעיראק ובלבנון, אך איראן מקרינה דימוי הרתעתי כמעט אפוקליפטי, כמשתקף למשל בציטוט מנשיא רוסיה, שלפיו תביא תקיפת איראן למלחמת עולם הכוללת שימוש בנשק גרעיני¹ או בחשש מפני שיבוש אספקת הנפט העולמית לפרק זמן ממושך. שנית, כיום איראן מעדיפה להרחיב את התשתיות ואת היתירות של התכנית הגרעינית על פני ריצה ישירה לבניית נשק. כך היא גם מייצרת תפיסה שלפיה בשל היתירות הרבה אין בכלל טעם בתקיפתה, וגם נמנעת מסיכון הפיכתה לאומה במצור. ושלישית, איראן מנהלת מדיניות סף

תקיפה עשויה לערער את האסטרטגיה של איראן למימוש תכניתה הגרעינית. היא עשויה לערער את המגן ההרתעתי ולחשוף את מגבלות התגובה האיראנית

המיועדת לייצר הרגלה ושחיקה של קווים אדומים ולהרוויח זמן. היא מאמצת עמדה מתריסה, בוחנת אותה מחדש, נסוגה ממנה, חוזרת אליה בתגובה למהלך של המערב וכולי. כך עמדתה של איראן אינה ברורה (במתכוון), חלקים מהקהילה הבינלאומית מתרגלים בהדרגה לעמדותיה השאפתניות, ובד בבד איראן משמרת את יכולת הנסיגה הטקטית, והזמן חולף.

אך ייתכן שתקיפה עשויה לערער את האסטרטגיה של איראן למימוש תכניתה הגרעינית: ראשית, היא עשויה לערער את המגן ההרתעתי ולחשוף את מגבלות התגובה האיראנית. כמפורט בהמשך הדברים, תגובתה של איראן תהיה קשה, אך בהחלט זמנית ולא אפוקליפטית. כמו שגם יידון בהמשך הדברים, לאיראן נקודות תורפה כמו תזקיקי נפט, ולכן היא פגיעה למנופים נגדיים ומרסנים, ואורך הנשימה שלה מוגבל בעימותים ישירים בעצימות גבוהה-בינונית.

שנית, התקיפה תעמיד את איראן בפני שתי אלטרנטיבות בעייתיות מבחינתה. מחד, אם תמשיך איראן באסטרטגיה הנוכחית של הרחבת תשתיות בלי לרוץ לבניית נשק – אך עם יכולות מופחתות בעקבות התקיפה – ייחשף לעיני כל שעוד אפשר להסיג לאחור את התכנית הגרעינית. התקיפה תערער את ניסיונה של איראן לשדר מסר שלפיו בשל היתירות אין תוחלת בתקיפת המתקנים ובשל נחישותה אי-אפשר לעצור אותה, ודבר זה יזמין לחצים בינלאומיים. מאידך, אם תבקש איראן לשנות אסטרטגיה ולהאיץ את בניית הנשק עם היכולות שיוותרו בידיה לאחר התקיפה, היא תיאלץ לוותר על מדיניות הסף ולהתחייב לעמדה ברורה, וכך תגרום להאצת הפעולה הבינלאומית נגדה. התקיפה אולי לא תכחיד את התשתית הגרעינית האיראנית, אך הקברניט הישראלי עשוי להעריך שהיא תוציא את האסטרטגיה המוצלחת של איראן משיווי משקלה.

מה גרוע יותר – תקיפה או הימנעות מתקיפה

לצורך הבניית הדיון נניח שהקברניט צריך לבחור בין שתי אפשרויות דיכוטומיות בלבד: תקיפה מצד ישראל בחודשים הקרובים או התגרענות של איראן בתום תקופה זו. המציאות כמובן מורכבת הרבה יותר, וישנה קשת מצבי ביניים ואפשרויות אחרות, אך הצגת השאלה בדרך זו מחדדת את הדילמה. בחלק זה של הדיון נניח גם שהתקיפה אכן תמנע מאיראן התגרענות לפרק זמן ממושך (שהרי לא נצא לתקיפה אלא אם כן נעריך כך), וכאמור שהתקיפה בתנאי "אור אדום" מצד ארצות הברית. הנחה נוספת היא שאת שקלול האלטרנטיבות אנו בוחנים בפרספקטיבה של שנת 2016 – חמש שנים בערך לאחר התקיפה, ולאחר שיחלפו גלי ההלם המידיים מהתקיפה (צבאיים, פוליטיים וכלכליים). עם זאת, יש צורך בניתוח אילו מהשלכות התקיפה הן בנות חלוף והאבק ישקע, ואילו מגמות המשך דווקא יחריפו כחלוף השנים. שנת 2016 היא גם שנה נוחה לבחינת התוצאות מאחר שבשנה זו, אם לא ב-2012, יתחלף הממשל בארצות הברית ולישראל תהיה הזדמנות לדף חדש עם הבית הלבן.

כמו שעולה מהניתוח שלהלן, הקברניט אינו נהנה מבחירה בין אלטרנטיבה טובה ובין אלטרנטיבה גרועה, אלא בוחר באחת משתי אלטרנטיבות גרועות. יתרה מזו, אפשר אולי לשרטט קווים למהלכים הראשונים שיתרחשו לאחר תקיפה

באיראן או לאחר התגרענותה, אך קשה לאפיין את המגמות האסטרטגיות ארוכות הטווח שתניע כל אלטרנטיבה. הקברניט צריך לבחור איזו משתי תיבות פנדורה לפתוח, ותוכנן וממדיהן של שתי התיבות קשים להערכה.

קצרה היריעה מלנסות להתמודד במאמר זה עם ניתוח מעמיק של תוצאת כל אלטרנטיבה, אך בקצרה יצוינו כמה קווי מתאר. אם תתקוף ישראל באיראן, יניב הדבר תוצאות בכמה אפיקים. ראשית, תגובה צבאית מצד איראן כלפי ישראל, במישורין ובעקיפין באמצעות חזבאללה ואחרים (עד כדי מלחמה נוספת בלבנון). התגובה האיראנית הישירה אפשרית הן כלפי ישראל עצמה והן כלפי אינטרסים בעולם (משגרירות עד נתיבי שיט וטיס). התגובה הצבאית יכולה להתאפיין בעצימות גבוהה לפרק זמן קצר או בניסיון להוגיע את ישראל במאמץ מתמשך בעצימות משתנה. שנית, איראן עשויה להגיב צבאית גם כלפי גורמים אחרים כמו מדינות המפרץ וצבא ארצות הברית במזרח התיכון ובטרור עולמי. הרחבת תגובתה של איראן מישראל לבדה גם לצדדים שלישיים איננה מובנת מאליה, בייחוד אם תפעל ישראל בתנאי "אור אדום". קיימים נימוקים מדוע תנסה איראן לכוון את וקטור ההמשך המדיני לטובתה דווקא באמצעות בידוד התגובה לישראל, וקיימים שיקולים נגדיים מדוע להרחיב את מעגל נמעני התגובה. שלישית, אם תבחר איראן בתגובה רחבה, היא עשויה לכלול גם פגיעה במשאבי נפט ובנתיבי אוויר וים, והדבר יגבה מחיר כלכלי יקר מהעולם ומישראל. רביעית, בתנאי "אור אדום" ישראל צריכה לתת את הדעת לצעדי ענישה חריפים מצד ארצות הברית והמערב (מעצירת משלוחי נשק וחלפים עד ענישה כלכלית ודיפלומטית; לפחות כמו אחרי תקיפת הכור העיראקי ב־1981). ככל שתגיב איראן יותר כלפי צדדים שלישיים, כן עולה הסבירות שארצות הברית תתערב במישורין בלחימה, אך בד בבד גם עלולים להחריף צעדי הענישה של ארצות הברית כלפי ישראל. דבר זה יוצר דילמה לקברניט האיראני.

מה מכל זה ייוותר ב־2016? אפשר להניח שהלחימה בעצימות גבוהה ובינונית תדעך, גם אם ייוותרו חשבונות פתוחים והטרור לא ייעלם. מאחר שאיראן עצמה תפשוט רגל וכלכלתה תיעצר אם ייסגרו נתיבי השיט לאורך זמן, זהו תרחיש לא סביר. אפשר להניח שגם צעדי הענישה של המערב נגד ישראל ידעכו, בייחוד לאחר חילופי ממשלים. אך אין הדבר אומר שהסיכונים ארוכי הטווח לישראל נמוכים: ישראל עלולה למצוא את עצמה כחלק מהסדרה אזורית כפויה שתבוא לאחר התקיפה, והיא עלולה להתמודד עם מגמות המשך כניסיון לפרז את המזרח התיכון כולו מגרעין או להגביל את יכולתה האסטרטגית של ישראל כחלק ממשוואה אזורית חדשה. ישראל גם עלולה להיתפס בדעת הקהל האמריקאית כמי שסיבכה את ארצות הברית במלחמה ולשחוק את התמיכה הציבורית בה. לפני שיחליט הקברניט על תקיפה באיראן, הוא חייב לתת את הדעת לצעדי ענישה קצרי מועד

נגד ישראל, והוא חייב גם לתכנן כיצד להימנע מתהליכי המשך העלולים להביא לפגיעה אסטרטגית ארוכת טווח בכוחה וביכולותיה.

מה המשמעות של התגרענות איראן והאם ישראל יכולה לחיות עם תרחיש כזה? האיום האולטימטיבי הוא כמובן שימוש בנשק גרעיני, ויש לבחון בנפרד כיצד להתמודד עם איום זה. אך גם ללא שימוש בנשק גרעיני, המציאות האזורית והעולמית עלולה לעבור זעזועים אסטרטגיים חמורים.² טכנולוגיה וחומרים עלולים לזלוג לצדדים שלישיים, ובהם ארגונים לא מדינתיים. מירוץ חימוש גרעיני אזורי יתפתח, ויכלול גם מדינות שיציבות משטריהן אינה ברורה; והתרחבות המועדון הגרעיני לרב־צדדי והכללת שחקנים לא מדינתיים או לא יציבים יוצרת סיכון שלא יהיה אפשר לקיים הרתעה הדדית כמו בין ארצות הברית לברית המועצות. הנחות היסוד של תורת המשחקים הגרעינית בדבר ה־mutually assured destruction פשוט אינן מתקיימות.

איראן עלולה להפוך לגורם ההגמוני ולנותנת הטון במזרח הקרוב. מועצמת צבאית ופוליטית וכמעט חסינה מאיום צבאי ישיר, איראן תהפוך לגורם דומיננטי השולח אצבעות מעיראק, דרך בחריין, מצרי הורמוז ובאב אל מנדב, תימן, קרן אפריקה, סודאן, עזה ולבנון עד אפגניסטן ומרכז אסיה. איראן גרעינית תעז יותר בעימותים תת־גרעיניים, והיא עשויה להציע מטרייה גרעינית לבעלות בריתה, כסוריה וחזבאללה. איראן מועצמת והחלטית עלולה לחתור תחת משטרים מתונים, לערער הסכמי שלום קיימים של ישראל ולסכל תהליכי שלום עתידיים. התגרענות איראן למרות התנגדות נחרצת של ארצות הברית וישראל תפגע באמינות האסטרטגית של שתי המדינות, תחליש את כוח ההרתעה והקרנת העצמה שלהן, ותחיש את דעיכת השפעתה של ארצות הברית באזור ואת התערערות הסדר שהכרנו מאז 1991.

מה בנוגע ל־2016? להבדיל מן המקרה של תקיפה באיראן, שהמחירים שישראל תשלם, כמה מהם לפחות, הם קצרי מועד, וחלק מהאבק עתיד לשקוע, מגמות ההמשך שינבעו מהתגרענות איראן עלולות דווקא להחריף כחלוף השנים. איראן מתגרענת נעשית untouchable, שחקנים אחרים מהססים להתנגד לה ובהדרגה מבקשים את קרבתה, הקרנת העצמה הלאומית שלה מתגברת, והיא צוברת השפעה הולכת וגוברת. היציבות האזורית תלך ותדרדר והסיכויים לשלום ב־2016 קטנים הרבה יותר אם איראן תתגרען. יתרה מזו, לא בטוח שהחשש מתגובה איראנית לתקיפתה הוא טיעון רציונאלי, שכן מי שחושש

התגרענות איראן
למרות התנגדות נחרצת
של ארצות הברית
וישראל תפגע באמינות
האסטרטגית של שתי
המדינות ותחיש את
דעיכת השפעתה של
ארצות הברית באזור

מתגובה של איראן שאיננה גרעינית חייב לחשוש שבעתיים מהתנהגותה של איראן לאחר שתצטייד בנשק גרעיני.

האם קיימת חלופה אפקטיבית לתקיפה

הקברניט יכול לשקול חלופות לא צבאיות אם הן עונות לשני קריטריונים: הראשון – שהן צפויות לשאת פרי בתוך כמה חודשים. בהתייחס להערכות המודיעין המחמירות ותוך כדי הותרת זמן מספיק לאופציה צבאית אם האופציה הלא-צבאית תכשל, הקברניט אינו יכול לתת לאופציה הלא צבאית יותר מכמה חודשי ניסיון; והשני – שהאופציה הלא צבאית תהיה קונקרטיה, מאופיינית ביחסי סיבה-תוצאה מובהקים ואמינה מספיק כדי להיות בסיס לתכנית (פעולות שמטרתן ערעור המשטר בטהראן למשל אינן עומדות בקריטריון השני, ולכן גם לא בראשון).

אם כן, אנו מחפשים מגופים בעלי אופי פיזי ומידי, ונראה כי המנוף העיקרי העונה לקריטריונים הוא אמברגו תזקיני נפט. אמברגו כזה חייב להיות משותף לכלל הקהילה הבינלאומית או מלווה בסגר ימי, שכן אין טעם באמברגו של המערב כשמדינות אחרות ממשיכות לספק תזקינים (יש הטוענים שגם ניתוק המערכת הבנקאית של איראן מהבנקאות העולמית יחולל אפקט דומה, אך לשם פשטות הדיון נתמקד בתזקינים).

כדי שיעשה אמברגו התזקינים את שלו הוא חייב להחל מיד ולהיאכף על כלל תעשיית התזקינים העולמית. הקברניט צריך להחליט אם זהו תרחיש סביר שניתן להסתמך עליו בתכנית. הסימנים אינם מעודדים. להבדיל מישראל, שבעיניה האיום הוא איום מידי על קיומה, בעיני מרבית הקהילה העולמית, התגרענות איראן אינה רצויה אך גם כזו שאפשר לחיות עמה ולהכילה.³ אם מתוך נקודת מבט שונה או אינטרסים שונים ואם מתוך הדחקה, המחיר והסיכונים המידיים שמרבית הקהילה הבינלאומית מוכנה לשאת בהם בהקשר זה מוגבלים. קיים שוני בין המתמטיקה של ישראל בנוגע לסיכון ולמחיר המשתלם להסרתו ובין המתמטיקה של ארצות הברית, וכל שכן של רוסיה ושל סין.

אירונות, קיים אינטרס משותף לאיראן ולמרבית העולם (חוץ מישראל, מצרים וערב הסעודית) לשחק על זמן: האמריקאים – כדי לחמוק מהצורך בהכרעות קשות והאיראנים – כדי להתקדם בתכנית הגרעין, אך הזמן הוא מלכודת דבש: התהליך הדיפלומטי ממושך, סבב שיחות רודף את קודמו, המעצמות מחפשות מכנה משותף (נמוך מדי, בוודאי לא אמברגו תזקינים מידי), איראן מנסחת לאטה את תשובותיה הפתלתלות, והחודשים נוקפים. הקברניט צריך לעמוד בפני הפיתוי של מהלכים צורכי זמן אלה, הנתפסים כביכול כהתקדמות כלשהי, שכן הזמן מאפשר לאיראן לחצות עוד ועוד ספים.

פרדוקס הוא כי מה שעשוי להחיש את התהליך הדיפלומטי הוא הכנות קונקרטיות מצד ישראל לפעולה צבאית. הרוצה בשלום יכון למלחמה, והמתכוון למלחמה עשוי לקבל את השלום. האם קביעת יום "ע" לתקיפה היא שתביא שלא במתכוון את אמברגו התזקיקים?

עמדתה של ארצות הברית

הסכמת ארצות הברית לתקיפה, במפורש או במשתמע, תקל מאוד את ההחלטה לתקוף. ראשית, היא תקל את הכוונת תהליך ההמשך המדיני של התקיפה לעצירה כפויה של תכנית הגרעין והנהגת משטר אכיפה ארוך טווח. שנית, היא תצמצם את המחיר שתשלם ישראל. איראן בכל זאת תגיב צבאית נגד ישראל, במישרין ובעקיפין, ואם ייסגרו מצרי הורמוז, תשתתף ישראל עם העולם במחיר הכלכלי, אך הלגיטימציה שתספק ארצות הברית תחסוך מישראל צעדי ענישה מהמערב וניסיונות לערב אותה בכפייה בהסדרה אזורית חדשה או להגביל את כוחה האסטרטגי.

על הקברניט לעשות כל מאמץ לתאם את צעדיו עם ארצות הברית, אך בשל תקתוק השעון הוא גם צריך להעריך את פרק הזמן שיוקצה לכך ואת סיכויי ההצלחה. לישראל ולארצות הברית אינטרסים בסיסיים משותפים, וראיית העולם שלהן דומה בדרך כלל. בתרחישים מסוימים נוח לארצות הברית שישראל תהיה זו התוקפת, מתוך הסכמה שקטה או התנגדות סמלית מצד ארצות הברית.

עם זאת, מלבד העובדה שארצות הברית כבר מסובכת בשתי מלחמות אזוריות ותאבונה למהלכים העלולים לסבכה במלחמה שלישית אפסי, ומלבד זה שהשקפת עולמו של הנשיא הנוכחי שונה משל רוב קודמיו, שני שיקולים עלולים להעיב על תרחיש "האור הירוק" או "האור הצהוב": ראשית, לוח הזמנים לקבלת החלטה. גישתה של וושינגטון לשעון החול ליברלית יותר מזו של ישראל, והממשל נותן בפועל לשנים לחלוף; ואכן, איראן כבר חלפה על כמה

deadlines של ארצות הברית, וארצות הברית משלימה בשתיקה. קשה לראות הסכמה של ישראל ושל ארצות הברית אפילו על המועד שיש לקבל בו החלטה על "אור ירוק" או "אור צהוב", ובהיעדר הסכמה על המועד להחלטה מן הסתם לא יינתן "אור ירוק".

שנית, קיימת קשת מוגבלת של מצבים שרציונלי

לארצות הברית להיות שותפה בהם בפוטנציה למחיר

התקיפה בלי ליהנות מהיתרונות של ביצוע התקיפה בעצמה. לארצות הברית יכולות רבות יותר לפעול לא רק נגד תכנית הגרעין אלא גם לפגוע ביכולות התגובה הסדירות של איראן (כמו הצי האיראני), לגרום פגיעה נרחבת בממשל האיראני וכן

פרדוקס הוא, כי מה שעשוי להחיש את התהליך הדיפלומטי הוא הכנות קונקרטיות מצד ישראל לפעולה צבאית

לקיים שגרת תקיפות לאורך זמן, ולכן מערכה נרחבת מצד ארצות הברית תהיה יעילה יותר מתקיפות נקודתיות מצד ישראל. בנסיבות שארצות הברית סבורה כי היא עצמה אינה צריכה לפעול ולשאת בתוצאות, קשה לראות כיצד היא תאשר תקיפה יעילה פחות אך בכל זאת תסתכן בשותפות למחיר והסיכון.

עם זאת, שני שיקולים אחרים פועלים דווקא בכיוון ההפוך. ראשית, המתמטיקה של ארצות הברית ביום שלאחר התקיפה עשויה להיות שונה מזו שביום שלפניה (בעיקר אם תיתפס התקיפה כמוצלחת). בלב הסערה, מדינות נוטות לשוב לאינטרס הפונדמנטלי שלהן ולדבוק בבעלות בריתן הטבעיות. הסערה מעבירה את הפרספקטיבה מגוונים של אפור בחזרה לשחור ולבן; ואכן, למרות היחסים המתוחים לעתים בין רוזוולט ובין צ'רצ'יל בשל הניסיון של בריטניה לגרור את ארצות הברית למלחמה בשנים 1939–1941, מרגע שהצטרפו האמריקאים למלחמה גבר האינטרס האסטרטגי הבסיסי על חוסר הנוחות מההתנהלות התחבולנית של בריטניה. האינטרס הפונדמנטלי של ארצות הברית הוא לחזק את ישראל, את מצרים ואת ערב הסעודית, ולהגן על ירדן, על לבנון ועל המפרציות, ומנגד להחליש את איראן, למנוע את נפילת עיראק לידי ההגמוניה של איראן, ולהסיר את ידה של איראן מברז הנפט העולמי – הורמוז. האינטרס הבסיסי של ארצות הברית הוא למנוע התגרענות של מדינות סוררות ותומכות טרור המאתגרות אותה. השאר הוא רק קשיי היום-יום, תשישות הממסד הביטחוני האמריקאי מהשחיקה בעיראק ובאפגניסטן ואילווצי הדיפלומטיה הפומבית. (אגב, גם אם תנקוט ארצות הברית צעדי ענישה כלפי ישראל, הדבר איננו שולל את האפשרות שהיא תנצל את התקיפה לשם נטרול פרויקט הגרעין האיראני).

שנית, ישראל צריכה לשכנע את הממסד הביטחוני האמריקאי שתקיפת איראן והחלשתה משרתות את אסטרטגיית היציאה של ארצות הברית מעיראק, ואולי גם מאפגניסטן. נסיגה של ארצות הברית מעיראק בתנאים הנוכחיים היא חסרת אחריות ועלולה להסתכם באסון אסטרטגי: ביום שלמחרת תהיה איראן הכוח הזר המשפיע ביותר בעיראק. הדבר גם יהיה בבחינת איום ישיר על ערב הסעודית, על בחריין, על המפרציות ועל ירדן. זמן קצר לאחר שנסוגה ארצות הברית מווייטנאם נפל הדרום, אך נפילת עיראק ומצרי הורמוז לידי איראן

ישראל צריכה לשכנע את הממסד הביטחוני האמריקאי שתקיפת איראן והחלשתה משרתות את אסטרטגיית היציאה של ארצות הברית מעיראק, ואולי גם מאפגניסטן

אינם אפשרות העולה על הדעת. מנגד, תקיפת איראן והכפפתה למשטר אכיפה גרעיני תביא לפגיעה בכוחה האסטרטגי, לפגיעה בתדמית ה־winner שלה ולפגיעה בהקרנת העצמה הלאומית האיראנית ובמומנטום השפעתה האזורית. הדבר יסייע לשיקום הקרנת העצמה של ארצות הברית ולשיקום השפעתה בזירה. כך ייווצרו

תנאים חיוניים לנסיגה אחראית יותר מעיראק. פעולה אפקטיבית נגד איראן, המדינה המובילה את האסלאם הרדיקלי ואת הטרור העולמי, גם עשויה לקדם את הנסיגה מאפגניסטן. מהלומה באריה הגדול יוצרת את ההקשר ואת התנאים ליציאה מהעימות עם השועל הקטן.

תקיפה כזרז לתהליכים בינלאומיים

אחריות ראש הממשלה ושר הביטחון לפעולה הצבאית איננה רק מיניסטריואלית; היא מהותית. רק הם מסוגלים לעצב ולנהל אסטרטגיה רבתי מולטידיסציפלינרית, ולהשיג סינרגיה חיונית בין הצבאי, החשאי, הדיפלומטי, הפוליטי והכלכלי. אם יחליטו הקברניטים על תקיפה באיראן, יהיה זה מהלך פוליטי שנמענו הקהילה הבינלאומית הרבה יותר ממהלך אופרטיבי המכוון נגד מטרות באיראן. כשייגעו גלגלי המטוסים במסלולי הנחיתה מבצע אחד אולי יסתיים, אבל המערכה העיקרית רק תחל. חשיבות התקיפה אינה בתוצאה המבצעית-פיזית אלא בהמחשה לקהילה הבינלאומית שזוהי בעיה אקוטית ובוערת, אשר אי-אפשר לחמוק ממנה, והמחייבת טיפול ישיר, אפקטיבי, כן ומידי. הקברניט חייב להתמקד בשאלה כיצד למנוף את התקיפה כדי שתניע את תהליכי ההמשך הבינלאומיים שיעצרו את התגרענות איראן, ולהשתמש בכל הנכסים האפשריים לרבות ניצול האינטרס של ערב הסעודית ושל מצרים. מנגד, על הקברניט מוטלת האחריות לצמצם את הפגיעה האסטרטגית ארוכת הטווח בישראל ולהדוף מגמות המשך מסוכנות כמו ניסיון להכפיף את ישראל לאמנה למניעת הפצת נשק גרעיני. זוהי סחורה שצה"ל לבדו אינו יודע לספק; רק הדרג המדיני.

בלימת התגרענות איראן היא הסוגיה החשובה ביותר על סדר יומה של ישראל, ומכאן שעל אפיקי המדיניות האחרים להיות כפופים לה או לפחות מסונכרנים עמה. על הדרג המדיני מוטלת החובה לעצב כיום, בטרם תקיפה, את המציאות המדינית שתשרת אותו באופן מיטבי לאחר התקיפה.

כך, למשל, עליו לשאול עצמו באיזה מצב נכון שיהיו השיחות עם הפלסטינים בעת שישראל תתקוף באיראן או מה צריך שיהיה מצב יחסיו עם הבית הלבן (אגב, התשובה איננה טריוויאלית, מצריכה תחכום ולעיתים איננה אינטואיטיבית). בד בבד, יש לבחון את תגובת ישראל לאירועים שונים, כמו למשל המשט הטרורקי לעזה,

ככל שיחסי הדרג המדיני בישראל עם הבית הלבן מחריפים, כן המוטיבציה של הדרג המדיני לתקוף באיראן עלולה להתגבר

על פי אמת מידה של עיצוב המציאות המדינית המועילה ביותר ליום שלאחר התקיפה באיראן.

פרדוקס הוא כי ככל שיחסי הדרג המדיני עם הבית הלבן מחריפים, כן המוטיבציה של הדרג המדיני לתקוף באיראן עלולה להתגבר. ראשית, משום

שבהיעדר תמיכה אסטרטגית מצד ארצות הברית לישראל יש פחות מה להפסיד; שנית, משום שערעור המעמד הפנים-ישראלי של ראש הממשלה עלול ליצור מצב שיש לו פחות מה להפסיד; שלישית, כדי לשנות את סדר היום ולחמוק ממשא ומתן עם הפלסטינים במסגרת שנראה בה כאילו כל הלחצים מופנים לישראל; ורביעית, משום שאם ייוצר הרושם כי תמיכת ארצות הברית בישראל נחלשת, ממילא תפחת רתיעתם של הערבים מישראל ותעלה הסבירות למלחמה.

אם אכן נכון הציטוט המיוחס לראש הממשלה נתניהו – "השנה היא 1938 ואיראן היא גרמניה"⁴, התשובה לשאלה אם לתקוף – התשובה של נתניהו לפחות – מתבקשת. הרי אילו הייתה ישראל קיימת ב-1938 ואילו הייתה לה יכולת תקיפה בברלין, נכון היה לתקוף גם במחיר עימות חריף עם רוזוולט, צ'מברלין ודאלאדיה. ואולם, כעולה ממאמר זה, ההחלטה אם לתקוף מורכבת, והקברניט צריך להשתכנע שמיפה את מארג השיקולים הרלוונטיים, שקלל את הטיעונים לכאן ולכאן, ומצא תשובה רצינית ומבוססת לשאלות הנסקרות במאמר זה.

הערות

- 1 סוכנות רויטרס, 13 באפריל 2010.
- 2 להרחבה ראו: רון טירה, "תנועת הלוחות הטקטוניים", **עדכן אסטרטגי**, כרך 12, גיליון 1 (מאי 2009), עמ' 81.
- 3 ראו למשל, George Freeman, Thinking About the Unthinkable: A US-Iranian Deal, *Stratfor Global Intelligence*, March 1, 2010.
- 4 אלוף בן, "צ'רצ'יל ותלמידו", **הארץ**, 7 באוקטובר 2009.